

УДК 339.13.027

 А.М. ОСТРОВЕРХ, Академія внутрішніх
військ МВС України

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ГАРАНТІЙНИХ ВИПЛАТ

Ключові слова: гарантійні виплати, заробітна
плата

З проголошенням Декларації про державний суверенітет, в Україні отримала розвиток концепція визнання пріоритетності ролі і значення соціальних чинників у діяльності держави. Після закріплення в Конституції України поняття “соціальна держава”, у законодавчих актах країни певною мірою стали акцентуватися потреба соціальної спрямованості та соціальної орієнтації. Концепція соціальної держави увійшла як складова частина до загальної української державницької ідеології, знайшовши своє відбиття в розробці нормативно-правових актів.

Такий процес є цілком закономірним і обумовлений тим, що саме соціальні цілі впливають із суспільного ідеалу і тільки в них відображаються цінності суспільства. Серед широкої низки ознак, які характеризують соціальну державу, значне місце займають такі поняття, як оплата праці, індексація доходів, гарантійні та компенсаційні виплати тощо.

Конституційне визнання людини, її прав і свобод найвищою цінністю, проголошення України правовою соціальною державою висувають особливі вимоги до правового регулювання в соціальній сфері, його якості й ефективності у визначенні сутності гарантійних виплат.

Питання щодо гарантійних виплат має ключове значення для добробуту громадян, працівників, їх сімей і всього суспільства в цілому. Право на такі виплати посідає важливе місце серед інших соціально-економічних прав людини і є одним із засобів досягнення злагоди, сприяє соціальному миру, а також участі в житті суспільства всіх соціальних груп населення. Воно є невід’ємною частиною соціальної політики

держави та уряду і відіграє суттєву роль у недопущенні зниження рівня життя населення. В демократичних суспільствах із соціально орієнтованою економікою в основі державної політики лежать пріоритети людських цінностей, які визначаються через поняття “добробут людей”. Масштаб і важливість такого завдання, як чіткого визначення гарантійних виплат, потребує сучасного дослідження і системного аналізу, особливо з огляду на те, що комплексного, всебічного наукового вивчення й узагальнення проблем правового регулювання соціального забезпечення не здійснювалося.

Тому завданням статті є визначення сутності гарантійних виплат в процесі реалізації громадянами України своїх конституційних прав і виконання певних обов’язків в сучасних умовах.

У контексті більш широкого питання реформування трудового законодавства України доцільним є виділення проблеми гарантійних виплат. Її актуальність обумовлюється тим, що значна кількість працівників стикається з незручностями, які викликані незадовільним станом системи правових норм, спрямованих на врегулювання правовідносин між працівниками і роботодавцями щодо гарантійних виплат, невідповідності їх суспільним потребам. Попри таку ситуацію, слід відзначити, що ці питання недостатньо досліджені в науці трудового права. Вищезазначене обумовлює мету цієї статті – необхідність певного узагальнення, класифікації гарантійних виплат, висунення пропозицій щодо удосконалення їх правового регулювання.

Проблема гарантійних виплат досліджувалася вченими здебільше в працях, присвячених аналізу трудового законодавства в цілому (В. Ротань [1], Н. Александров [2], В. Венедиктов [3, 4], Д. Генкин [5], Л. Гінцбург [6], М. Молодцов [7], А. Пашков [8; 9], В. Прокопенко [10-12]), проблемам оплати праці (О. Процевський [13-16], С. Каринський [17], Р. Лівшиць [18; 19], А. Пашерстник [20-22]), та іншим питанням трудових відносин

(Г. Чанишева, Н. Болотіна [23], В. Андреев, О. Медведєв [24], М. Кучма, Є. Хлистова [25], М. Молодцов [26], Н. Столяр [27], О. Сонін [28]).

Узагальнюючи наукові розробки наведених вчених, можна прийти наступних висновків. Гарантійні виплати є різновидом виплат роботодавців на користь працівників. Окрім предмету нашого розгляду до таких виплат ще належать заробітна плата, гарантійні компенсації, а також виплати, що здійснюються в порядку відповідальності. Критерієм відносно їх розмежування виступає соціально-економічне призначення таких виплат. Використовуючи визначення А.С. Пашкова та В.Г. Ротань, під соціально-економічним призначенням гарантійних виплат розуміється збереження за працівником досягнутого ним рівня доходів в той період, коли працівник не працював [29, с.93]. Саме такою спрямованістю гарантійні виплати відрізняються від інших виплат роботодавців на користь працівника. Так, призначенням компенсацій визнається відшкодування працівнику витрат, понесених ним у зв'язку з виконанням трудових обов'язків [11, с.354]. Метою ж заробітної плати є надання винагороди працівнику за виконану ним роботу [30, с.436-437] (подібним чином тлумачить призначення заробітної платні ст.1 Закону України «Про оплату праці»). Виплати, що здійснюються в порядку відповідальності, попри різноманітність підстав їх призначення, мають спільну правову основу – покладання на роботодавця відповідальності за порушення тих або інших суб'єктивних прав працівника.

Легальної дефініції гарантійних виплат чинним трудовим законодавством України, на жаль, не передбачено, що в чергове вказує на застарілість основного джерела вітчизняного трудового права. В науці ж під гарантійними виплатами розуміються «суми, що зберігають працівнику заробітну плату (повністю або частково) за час, коли він з поважних причин, передбачених законом, звільняється від виконання трудових обов'язків і за ним зберігається місце роботи» [31, с.12],

«виплати, що мають на меті попередити можливі втрати у заробітку робітників та службовців, які не виконували протягом визначеного часу своїх трудових обов'язків через поважні причини», встановлені законом (...), або «суми, що зберігають працівнику заробітну плату (повністю або частково) за час, коли він з поважних причин, передбачених законом, звільняється від виконання трудових обов'язків і за ним зберігається місце роботи» [32].

Мета призначення гарантійних виплат – зберегти працівнику його рівень життя, коли він відволікається від роботи для здійснення невиробничих обов'язків у передбачених законом випадках. Вони виплачуються подібно до заробітної платні, але не за результати праці, а за час відсутності на роботі у встановлених випадках.

До таких законодавство України, зокрема, відносить виплати:

- 1) працівникам за час виконання державних або громадських обов'язків (ст.119 КЗпП);
- 2) при переїзді на роботу в іншу місцевість (ст.120 КЗпП);
- 3) при службових відрядженнях (ст.121 КЗпП, постанова Кабінету Міністрів України від 23.04.1999 р. № 663 «Про норми відшкодування витрат на відрядження в межах України та за кордон» [33];
- 4) за час підвищення кваліфікації з відривом від виробництва (ст.122 КЗпП, постанова Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 р. № 695 «Про гарантії і компенсації для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки, навчання інших професій з відривом від виробництва» [34];
- 5) за час перебування в медичному закладі на обстеженні (ст.123 КЗпП);
- 6) донорам (ст.124 КЗпП, ст.9 Закону України від 23.06.1995 р. «Про донорство крові та її компонентів» [35];
- 7) працівникам - авторам винаходів, корисних моделей, промислових зразків і раціоналізаторських пропозицій (ст.126 КЗпП);

8) за участь в колективних переговорах і підготовці проекту колективного договору або угоди (ст.12 Закону України «Про колективні договори і угоди» [36];

9) незалежним посередникам, членам комісій з примирення і трудових арбітражів під час роботи в таких органах, тобто за участь у вирішенні колективного трудового спору (ст.14 Закону України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» [37].

Дискусійним питанням в теорії трудового права України є належність виплат за відпустки до гарантійних виплат.

Так, М.Г. Александров вважає, що ця виплата є винагородою за працю, тобто видом заробітної плати [2, с.322]. З інших позицій виступає Л. Гінцбург, зазначаючи, що тільки винагорода за працю, за конкретно виконану роботу може провадитись у формі заробітної плати [6]. На думку А. Пашерстника, плата за відпустку належить до «компенсаційних та інших виплат» [20, с.164]. Універсальну позицію займає В. Франціяну, яка полягає в тому, що суми, які виплачуються перед відпусткою, «в одному випадку являють собою різновид заробітної плати, а в інших – змішану правову категорію». На наш погляд, більш обґрунтованою є точка зору Л. Гаращенко [32]. Її позиція полягає в наступному. Відповідно до ст.1 Закону України «Про оплату праці» заробітна плата – це винагорода, обчислена, як правило, у грошовому виразі, яку за трудовим договором власник або уповноважений ним орган виплачує працівникові за виконану ним роботу [38, ст.121]. Оскільки під час відпустки працівник безпосередньо не виконує свої трудові обов'язки, а відпочиває або виконує спеціальне завдання (закінчує роботу над написанням дисертації), то й збереження середньої заробітної плати за час відпустки не є «винагородою за виконану роботу». За своєю природою ці кошти виступають гарантійними і компенсаційними виплатами. Ознака гарантійності тут застосовується через функціональну мету такої виплати – забезпечити працівникові

матеріальну можливість повноцінного і ефективного відпочинку.

Сучасного наукового підходу потребує також з'ясування змісту ст.119 КЗпП (виплати працівникам за час виконання державних або громадських обов'язків). Сам припис закону не містить визначення, що слід розуміти під виконанням державних або громадських обов'язків. Тому, зазначена вказівка потребує окремого дослідження в плані визначення змісту як «громадської» так і «державної» діяльності.

На наш погляд, до громадської діяльності, окрім профспілкової діяльності, слід зараховувати роботу членів дільничних, окружних або територіальних виборчих комісій з проведення всеукраїнських та місцевих виборів, всеукраїнського та місцевого референдуму.

Така позиція, з одного боку, зумовлюється особливим статусом виборчих комісій («виборчі комісії є спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організувати підготовку та проведення виборів депутатів і забезпечувати додержання та однакове застосування законодавства України про вибори депутатів» - ст.25 Закону України «Про вибори народних депутатів України») [39]. З іншого боку, новела вказаного закону в ч.11 ст.36 безпосередньо вказує, що на час безпосереднього виконання обов'язків члена виборчої комісії (участь у засіданнях комісії, інших заходах, передбачених виборчим процесом чи рішень комісії) на кожного члена виборчої комісії поширюються гарантії і компенсації, передбачені законодавством для працівників на час виконання ними державних або громадських обов'язків у робочий час.

Разом із тим, парадоксальна ситуація виникла з іншим виборчим законом - «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів», який детально розглянувши питання оплати членів виборчих комісій, які залучаються до роботи в комісіях на постійній основі, «забув» про трудові гарантії інших членів виборчих комісій,

які передбачені Законом України «Про вибори народних депутатів України». Таким чином, цілком можлива ситуація, що членів таких комісій, які фактично виконують «громадський обов'язок» відповідно до ст.119 КЗпП, можуть не відпустити з основної роботи, визнати відсутніми на роботі без поважної причини, або взагалі притягнути до дисциплінарної відповідальності. Така ситуація містить потенційну загрозу масової неявки членів виборчих комісій на їх засідання, що, в свою чергу, може призвести до відсутності кворуму на засіданнях виборчих комісій, і як наслідок - до зриву виборчого процесу у відповідному окрузі. Практика проведення місцевих виборів 2006 року свідчить, що подібні ситуації вже мали місце.

Виходом із даної ситуації, на наш погляд, має дублювання припису, передбаченого ч.11 ст.36 Закону України «Про вибори народних депутатів України» у відповідному законі про місцеві вибори.

Також зауваження викликає вживаний ст.119 КЗпП термін «державний обов'язок». Практика застосування радянського трудового законодавства свідчить, що під виконанням такого обов'язку малось на увазі обрання депутатом Ради без звільнення з основного місця роботи. На момент прийняття КЗпП у 1971 році система Рад – представницьких органів влади як загальнодержавних, так і місцевих, тлумачилась в якості органів державної влади. В сучасних умовах, із закріпленням ст.5 Конституції України 1996 року місцевого самоврядування, поруч із державними органами, окремою формою здійснення влади народом, то і тлумачити депутатську діяльність в місцевих радах як «державний обов'язок» є не коректним.

На наш погляд, таку діяльність слід також витлумачити як громадський обов'язок, що, правда, у вузькому значенні. Наша позиція ґрунтується на наступному. Ст.140 Конституція України визначає місцеве самоврядування як право територіальної громади. Водночас ч.2 ст.49 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні», ст.2 Закону

України «Про статус депутатів місцевих рад», вказують, що депутат місцевої ради є представником територіальної громади, який несе перед нею обов'язки. Таким чином, діяльність депутата місцевої ради по суті виступає реалізацією громадського обов'язку, тобто обов'язку перед територіальною громадою. Разом з тим, розуміючи що слово «громадський» має багатоаспектне тлумачення, і зважаючи на небезпеку підміни понять, вважаємо, що здійснення депутатських повноважень є окремим випадком реалізації громадського обов'язку, громадським обов'язком у вузькому його значенні.

Таким чином, відповідна стаття КЗпП потребує удосконалення в напрямку урахування конституційних змін.

Проведений загальний аналіз теорії та нормативного закріплення гарантійних виплат у чинному законодавстві, враховуючи сучасні економічні процеси, спрямовані на ствердження ролі власника, дозволяє їх умовно поєднати в три групи:

- що залежать від власника;
- здійснення права працівника на оплачувану відпустку;
- що не залежать від власника, але необхідні для здійснення державних, громадських обов'язків та функцій місцевого самоврядування.

До першої групи можна віднести такі гарантійні виплати: при переїзді на роботу в іншу місцевість, при службових відрядженнях, за час підвищення кваліфікації з відривом від виробництва, за час перебування в медичному закладі на обстеженні. Друга група гарантійних виплат пов'язана з оплатою відпустки. Третя група гарантійних виплат стосується здійснення повноважень депутатами місцевих рад, посадовцями професійних спілок, членами виборчих комісій та працівниками, які залучаються до виконання обов'язків, передбачених законами України «Про військовий обов'язок і військову службу» і «Про альтернативну (невійськову) службу».

Підсумовуючи викладений огляд існую-

чого стану проблеми гарантійних виплат в їх теоретичному та прикладному аспекті, ми дійшли критичного висновку про хаотичність та застарілість нормативного матеріалу, необхідність оновлення та поточної кодифікації з цього питання. Як свідчить досвід, саме через застарілість, а по суті - прогалини законодавства, що регулює гарантійні виплати, виникають загрози, які потенційно можуть зазіхати і, нажаль, зазіхають на соціально-економічні права громадян.

У процесі реалізації конституційних прав і виконання обов'язків виникають життєві ситуації, коли перед громадянином стоїть завдання або обов'язок виконувати державні або громадські обов'язки, при цьому за працівником зберігається місце роботи. Трудове законодавство України передбачає випадки збереження за працівниками заробітної плати, коли вони з поважних причин не виконували покладену на них трудовим договором роботу. Виплати, що проводяться за час, протягом якого працівник не виконував свої трудові обов'язки з причин, які визнані законодавством України поважними, необхідно визначати як гарантійні виплати.

Гарантійні виплати виконують охоронну функцію з метою захисту заробітної плати працівника від її зниження, якщо працівник з підстав, передбачених чинним законодавством, не працював, а був залучений до виконання державних або громадських обов'язків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ротань В.Г. Социальное равенство и советское трудовое право: Автореф. дисс... докт. юрид. наук: 12.00.05 /ВНИИСЗ. –М., 1987. –38 с.
2. Александров Н.Г. Трудовое правоотношение. –М.: Госюриздат, 1948. –334 с.
3. Венедиктов В.С. Заохочувальні норми та заходи заохочень в трудовому праві України // Актуальні проблеми держави та права: Збірник наук. праць. –2000. –Вип.9. –С.20-25.
4. Венедиктов В.С. Конспект лекцій по трудовому праву Украины. -Ч.1. –Х.: Фирма

«Консум», 1998. –140 с.

5. Генкин Д.М. Предмет и система советского трудового права. –Советское государство и право. –1940. –№ 2. –С.67.
6. Гинцбург Л.Я. Социалистическое трудовое правоотношение. –М.: Наука, 1977. –308 с.
7. Молодцов М.В. Система советского трудового права и система законодательства о труде. –М.: Юрид. лит, 1984. –176 с.
8. Пашков А.С. Правовое регулирование подготовки и распределения кадров. –Л.: Изд-во ЛГУ, 1966. –150 с.
9. Пашков А.С., Ротань В.Г. Социальная политика и трудовое право. –М.: Юрид. лит, 1986. –240 с.
10. Прокопенко В.І. Трудове право України. –К.: Вентурі, 1996. –223 с.
11. Прокопенко В.І. Трудове право України: Підручник. –Х.: Фірма “Консум”, 1998. –354 с.
12. Прокопенко В.І. Трудовий договір і трудові правовідносини. –К.: Вид-во Київськ. ун-ту, 1971. –186 с.
13. Процевский А.И. Гуманизм норм советского трудового права. –Х.: Вища школа, 1982. –152 с.
14. Процевский А.И. Заработная плата и эффективность общественного производства. –Х.: Вища школа, 1975. –168 с.
15. Процевский А.И. Метод правового регулирования трудовых отношений. –М.: Юрид. лит, 1972. –287 с.
16. Процевский А.И. Про предмет трудового права Украины // Право Украины. –2001. –№ 12. –С.87-92.
17. Каринский С.С. Оплата труда в промышленности. –М.: Юрид. лит, 1971. –200 с.
18. Лившиц Р.З. Заработная плата в СССР: Правовое исследование. –М.: Наука, 1972. –272 с.
19. Лившиц Р.З. Трудовое законодательство: настоящее и будущее. –М.: Наука, 1989. –192 с.
20. Пашерстник А.Е. Право на труд. –М.: Наука, 1951. –250 с.
21. Пашерстник А.Е. Правовые вопросы вознаграждения за труд рабочих и служащих.

–М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1949. –352 с.

22. Пашерстник. Теоретические вопросы кодификации общесоюзного законодательства о труде. –М.: Изд-во АН СССР, 1955. –232 с.

23. Чанишева Г.І., Болотіна Н.Б. Окремі теоретичні питання сучасного трудового права України (до постановки питання) // Право України. –1999. –№ 9. –С.18-23.

24. Андреев В.С., Медведев О.М. Организованный набор рабочих. –М.: Юрид. лит., 1988. –208 с.

25. Кучма М.И., Хлыстова Е.А. Гарантии и компенсации. –М.: Профиздат, 1982. –150 с.

26. Молодцов М.В. Система советского трудового права и система законодательства о труде. –М.: Юрид. лит, 1984. –176 с.

27. Столяр Н.А. Гарантии и компенсации. –Минск: Беларусь, 1977. –96 с.

28. Сонін О.Є. Компенсації за трудовим правом України: Дис... канд. юрид. наук: 12.00.05. –Сімферополь, 2003. –191 с.

29. Пашков А.С., Ротань В.Г. Социальная политика и трудовое право. –М.: Юрид. лит, 1986. –240 с.

30. Советское трудовое право: Учебник /Под ред. Н.Г. Александрова. –М.: Юрид. лит, 1972. –576 с.

31. Коротков В.С. Гарантийные выплаты и гарантийные доплаты к заработной плате по советскому трудовому праву: Автореф. дисс... канд. юрид. наук: 12.00.05 /Моск. гос.

ун-т. –М., 1965. –21 с.

32. Гаращенко Л.П. Правове регулювання відпусток за законодавством України: Дис... канд. юрид. наук:12.00.05. –К., 2002. –209 с.

33. Постанова Кабінету Міністрів України «Про норми відшкодування витрат на відрядження в межах України та за кордон» від 23.04.1999 р., № 663 // Офіційний вісник України. –1999. –№ 17. –С.27.

34. Постанова Кабінету Міністрів України «Про гарантії і компенсації для працівників, які направляються для підвищення кваліфікації, підготовки, перепідготовки, навчання інших професій з відривом від виробництва» від 28.06.1997 р., № 695 // Офіційний вісник України. –1997. –№ 28. –С.65.

35. Закон України «Про донорство крові та її компонентів» від 23.06.1995 р. // ВВР України, –1995. –№ 23. –Ст.183.

36. Закон України «Про колективні договори і угоди» // ВВР України, –1993. –№ 36. –Ст.361.

37. Закон України «Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)» // ВВР України, –1998. –№ 34. –Ст.227.

38. Закон України «Про оплату праці» // ВВР України, –1995. –№ 17. –Ст.121.

39. Закон України «Про вибори народних депутатів України» // ВВР України. –2004. –№ 27-28. –Ст.336.

Островерх А.М. До питання щодо гарантійних виплат // Форум права. -2008. -№ 2. –С.381-386 [Електронний ресурс]. –Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2008-2/08oamhgv.pdf>

Визначена сутність гарантійних виплат в процесі реалізації громадянами України своїх конституційних прав і виконання певних обов'язків в сучасних умовах.

***

Островерх А.М. К вопросу о гарантийных выплатах

Определена сущность гарантийных выплат в процессе реализации гражданами Украины своих конституционных прав и выполнения определенных обязанностей в современных условиях.

***

Ostroverh A.M. To a question on guarantee payments

The essence of guarantee payments is determined during realization of constitutional laws by citizens of Ukraine and performance of the certain duties in modern conditions.